

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

LÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXI

Yayın Komisyonu:

Prof. Dr. Necati ÖNER (*Dekan*)

Prof. Dr. Hüseyin YURDAYDIN

Prof. Dr. İbrahim A. ÇUBUKÇU

Prof. Dr. Talât KOÇYİĞİT

Doç. Dr. Gültekin ORANSAY

Doç. Dr. Esat COŞAN

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

LÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXI

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXI

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - ANKARA - 1976

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>Tefsirde Mukâtil İbn Süleyman ve Eserleri</i>	1
Prof. Dr. İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU, <i>İslâmda Kadın Hakları</i> ..	37
Prof. Dr. İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU, <i>Rights of Woman in Islam.</i>	45
Prof. Dr. Talât KOÇYİĞİT, <i>Ibn Şihâb Ez-Zuhurî</i>	51
Prof. Dr. Cavit SUNAR, <i>Allah-İnsan İlişkisi</i>	85
Prof. Dr. Hikmet TANYU, <i>Dinî Folklor veya Dinî-Manevî Halk İnançlarının Çeşit ve Mahiyeti Üzerinde bir Araştırma</i>	123
Doç. Dr. Neda ARMANER, <i>Şahsiyet Terbiyesinde Dinî Kültürün Rolü</i>	143
Doç. Dr. Gültekin ORANSAY, <i>Türk Din Musikisi Tür, Makam ve Usullarının Kodlanması</i>	151
Doç. Dr. Mehmet S. HATİBOĞLU, <i>İslâm Mükellefiyet Anlayışı ve Buna Aykırı Bir Mâlikî-Hanefî Kıyâsı</i>	185
Doç. Dr. Halûk KARAMAĞARALI, <i>Kaysrideki Hunad Camiinin Restitüsyonu ve Hunad Manzûmesinin Kronolojisi Hakkında Bazı Mülâhazalar</i>	199
Doç. Dr. Beyhan KARAMAĞARALI, <i>Anadolu'da XII-XVI. Asırlardaki Tarikat ve Tekke Sanatı Hakkında</i>	247
Doç. Dr. Beyhan KARAMAĞARALI, <i>The Order and Convent Art From XIIth to XVIth Centuries in Anatolia</i>	277
Dr. M.Rami AYAS, <i>Mehmed İzzet Bey'in Bir Yazısı</i>	285
Dr. Mehmet AYDIN, <i>Farabi'nin Siyasi Düşüncesinde Sa'âdet kavramı</i>	303
Dr. Beyza BİLGİN, <i>İmam Hatip Lisesinde Uygulama Dersleri.</i>	317
Dr. Etem Ruhi FIĞLALI, <i>İbâdiye'nin Siyasi ve İtikâdî Görüşleri</i>	323

	Sayfa
Dr. Abdulkadir ŞENER, <i>İslâm Hukukunda Hacr</i>	345
Dr. Ahmet UÇUR, <i>Yavuz Sultan Selim ile Kırım Hanı Mengli Giray ve Oğlu Muhammed Giray Arasında Geçen İki Konuşma</i>	357
Dr. Ahmet UÇUR, <i>Yabancı Bir Yazarın Atatürk Hakkındaki Düşünceleri</i>	363
Çeviren: M. Turhan ÖZDEMİR, Hartmut SCHÖKEL <i>Sumer Dinî</i>	367
Çeviren: Dr. Günay TÜMER, Lewis HODOUS <i>Konfüçyüs Dini</i>	391

KİTAP TANITMA VE TENKİTLER

Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>Er-Râzî Müfessiren</i>	411
Dr. Mehmet AYDIN, <i>Modern Dünyada İslam Vahyi</i>	415
Dr. Mustafa FAYDA, <i>Kitâbu'l-Cihâd</i>	421
Dr. İsmet KAYAOĞLU, <i>L'Identité Culturelle de l'Islam</i>	425
Dr. Günay TÜMER, <i>Beyrunî'ye Armağan</i>	429

ŞAHSİYET TERBİYESİNDE DİNİ KÜLTÜRÜN ROLÜ

Doç. Dr. Neda ARMANER

Din hem bireyi hem de toplumları etkileyen bir kurumdur. Fakat bu etki çok karmaşık bir bütün içinde olduğundan başlı başına soyutlanamaz. Biyolojik koşullar yanında yaşamın ekonomik, sosyal, siyasal hatta fizik ortamı birbiri içine geçmiş haldedir.

Psikolojik şahsiyet, yeni deyimiyile kişilik (Fr.personnalité, Ing. personality) sözcüğü ferdiyeti aşan bir anlam taşır. Bu sözcüğün Latince "persona" kökünden geldiği bilinir. Bu da eski Yunan ve Roma tiyatrolarında yüze takılan maskenin ifadesi anlamındadır. Şu halde şahsiyet, başlangıçta insanın kendisinden çok yapma (sun'ı) görünüşünü, daha da ileri olarak, aldatıcı bir görünümünü ifade ediyordu. Bu ikilik şahsiyet anlayışında kendini göstermektedir. Bazılarına göre şahsiyet, başkalarına gösterilen ya da gösterilmek istenilen yüzdür. Bazılarına göre ise, dış görünüşün altındaki insanın asıl benliği, özüdür. Belki de bu ikilik şahsiyetin ta kendisidir. Şahsiyette bir yandan temelli biyolojik olan kahtımla ilgili iç yapımız; güdüler, organizmaya en yakın olan dürtüler vardır. Diğer yanda da bireyi durmadan etkileyen sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik güçler. İşte bu ikiliğin uyumlu bir bütünlük göstermesiyle şahsiyet oluşur. Şahsiyeti belirleyen ifadeler, kişinin tüm aksiyonlarında görünüm kazanır. Bunun için psikologlarca şahsiyet, bireyin davranışlarının bütünü olarak değerlendirilir. Böylece şahsiyet patternleşmiş bir davranışlar sistemidir derken davranışı meydana getiren biyolojik ve motivasyonel faktörlerle çevre faktörünün temelde bu sistemi var ettiğini düşünürüz.

İnsanlar arasındaki motivasyonel farkların genellikle zekâ, kabiliyet ve kuvvet farkları olduğu muhakkaktır. Bunlar, bir kimsenin yapacağı davranışlara, hayatı boyunca öğreneceği şeylere ve nihayet şahsiyetine etkide bulunurlar. Kuvvetli ve zeki bir çocuğun şahıslar arası ilişkide edineceği tecrübe, zayıf ve aptal olanınkinden farklıdır. Bunun

için bireylerin çevreleriyle olan ilişkilerinde biyolojik faktörler dâima içermiş bir durumda bulunur. Biz burada tek tek şahıslardan ziyade gurupları temsil eden modal bir şahsiyetle ilgileneceğimiz için, hatırıma za gurupların değişik biyolojik özelliklere sahip olup olmayacakları gibi bir soru gelecektir. Böyle bir sorun, ancak, bireyler arası ilişkilerden uzun bir zaman tecrit edilmiş, mahdut menşeli ve kendi aralarından evlenmek suretiyle çoğalmış guruplar için var olabilir. Yoksa şahıslar arası ilişkilerin çok olduğu ve gurup hareketlerinin yaygın bulunduğu bir durum için bahis konusu olamaz.

Modal şahsiyet bakımından biyolojik faktörlerin içerilebileceğini kabul etmekle beraber, guruplar için veraset sabit bir değişken olarak görüldüğü taktirdedir ki, genel olarak çevrenin ve özellikle sosyo-kültürel faktörlerin birey üzerindeki etkilerini incelemenin bir anlamı ve yararı olabilir.

Biliyoruz ki, sosyo-kültürel sistem, kendisine iştirak eden kişiler için ortaklaşa paylaşılan bir seri patternleşmiş uyarı (tenbih) durumları yaratmaktadır. Yine bu sistem, bir bütün olarak grubun yarattığı vaziyetlere uygun telâkki edilecek tepkileri meydana getirmek için aşağı yukarı istikrarlı bir şekilde uğraşır ve bu tepkileri alışkanlıklar olarak, bireyde meydana getirmek için gayretler sarfeder. Bu yönden, belirli bir kültürün istediği türlü alışkanlıklar içerisinde insan eğitim görmeye başlar başlamaz etki durumu ortaya çıkar ve gelişerek gider.

Kültürleşmiş genel eğitim yöntemlerinden başka, bireyin bir zaman süresi içerisinde öğrenmesi gereken değişik rolleri ve bu rollerle ilgili bir davranış, duygu ve değerler sistemi vardır. Bu değerler sistemi içinde bulunan dinî kültürel öğrenme, diğer sosyo-kültürel öğrenmeler gibi tasvip ve tasvipsizlik kutupluğuna göre işler. Tasvip edilen reaksiyonlar için verilen mükâfatlara ilâve olarak tasvip edilmeyen tepkiler için sabit bir cezanın karşılıkları bildirilir.

Dinî kültür eğitiminin bu şekilde işleyişi bireyde belirli düşünce ve alışkanlıklar ve öğrenilmiş motivasyonlar sistemi ile belli heyecan patternleri meydana getirir. Diğer taraftan aynı kültür, gurup için ortak semboller koymak suretiyle patternleşmiş olan tüm tecrübelerin derinleşmesini sağlar yahut kolaylaştırır. Burada duygu ve düşüncelerle birlikte bilinç altı mekanizmaların ya da komplekslerin bir şahsiyet yapısı meydana getirecek biçimde organize olduğu meydana çıkar. Böyle bir şahsiyet yapısı, artık iç ve dış baskılarla devam ettirilip gider. Di-

nî kültür, bir toplumu teşkil eden çoğunluk grubun davranışlarını temsil ettiği için, bu kültürel patternleşmeyi derûnileştirmek suretiyle birey, toplum için istenen bir tipin özelliklerini benimsemiş olur. Bu bakımdan Kardiner'in "temel şahsiyet" yapısı, Erich Fromm'un² "sosyal karakter"i, Margaret Mead'in³ ve sosyal psikolojiyle uğraşan diğer bazı psikologların kullandıkları "millî karakter" kavramı, Davis'in⁴ "kültürel şahsiyet" ve nihayet "modal şahsiyet" kavramları yukarıda bahsettiğimiz olguyu açıklamak üzere kullanılır. Bunların yanında ise, dinî kültürün, daha doğrusu psikolojik deyimiyle dinî telkinin yoğunluk nisbet ve derecesine göre biçimlenen bu modal dinî şahsiyet, amprîk olarak var olmayan, fakat bireylerin sosyalizasyon süreciyle öğrendikleri genel kültür patternlerinden oluşan ve gurup üyelerinin çoğunluğunun iştirak ettiği kavramsal bir yapı durumundadır.

Biz burada, şahsiyetin özel taraflarını incelemeyi bir tarafa bırakarak, bir guruba iştirak eden bireylerin petternleşmiş ortalama davranışlarını temsil eden dinî kültürün, yine ortalama olarak bir şahsiyet meydana getirmede oynadığı rolü belirtmeye çalışacağız.

Sosyo-kültürel çevrenin toplum üzerine yapmış olduğu etkiler çeşitli olup, özellikle kapalı çevre içindeki dinî kültürün birey üzerindeki yoğunluğu açık bir keyfiyettir. Bireyin içinde doğduğu ve hazır olarak bulunduğu bu evren, organizmaya doğmadan evvel bile etkide bulunabilir ve bireyin özelliklerini tayin edebilir. Hatta bu etkisini bireyin ölümüne ve daha sonrasına kadar da devam ettirebilir. Bu bakımdan dinin soyo-kültürel etkenlerinin kapsamı hakkında bir fikir vermekle beraber bu kültürün şahsiyeti biçimlendirmede oynadığı önemli rolü göstermedeki çabamıza yardım edecek bazı materyelin genel olarak bir serimini yapmak yararlı olacaktır.

Biz, sosyo-kültürel ortama bakarak doğacak organizma üzerinde bazı tahminlerde pekâla bulunabilir, hatta onun tarihî bir kahraman figürü mü yoksa bir kriminal eylem insanı mı telakki edilebileceği yorumuna gidebiliriz.

1 Kardiner, A.: The Individual and His Society, N.Y.1939 ss.12, 196, 407.

2 Fromm, E.: Escape from Freedom, N.Y.1941 s.277.

3 Mead, M.: And Keep Your Powder Dry, (Morrow and Co., 1942), Mead bu eserinde Amerikan karakterini inceler.

4 Davis, A.: Socialization and Adolescent Personality, N.Y.1947, s.139.

İnanca bağlı olan sosyo-kültürel şartların, bir organizmanın doğumu kadar ölümünü de tayin edebildiğini yukarıda söylemiştik. Bu had derecedeki ölçü üzerinde vereceğimiz örnek İslâmdan önceki Arap tarihinden; Cahiliye Çağı yaşamından olacaktır. O devirde yaşayan Beni Tamim, Kureyş ve Beni Kinde kabileleri arasında genelleşen bir âdet, vardı. Bu da doğan kız çocuklarını diri diri gömmektir. Böyle bir hareketi onlar, bir gün şereflerinin lekeleneyeceği ya da yoksulluk çekeceği korkusuyla yapıyorlardı. Göçebe Araplar, yaşamasını istedikleri kızlarına yünden örülmüş bir cübbe giydirerek deve veya koyun güttürürlerdi. Öldürmek istedikleri kızlarını ise, ya doğar doğmaz ya da altı yaşlarına geldiğinde ona güzel elbiseler giydirip akrabalarına götüreceklarini söyleyerek, çölde önceden hazırladıkları çukura atar, üstünü toprakla örterlerdi. Doğan kız çocuklarının diri diri gömülmesi eylemini ifade eden va'd kelimesi Arap dilinde yerleşmişti. Hatta, (Va'dü'l-benât min el-mükremat diğeri bir varyanta göre ise, (Defnü'l-benât min el-mükremat) meselinin dilde yerleşmiş olması da bunu açıkça teyit ediyordu. Sadece birkaç kabileye münhasır olmayan bu geleneğin Arap kavminden kalkması ancak Kur'an hükümlerinin ve anlayışının, diğeri bir deyimle İslâm kültür değerlerinin benimsenip yaygınlaşmasıyla mümkün olmuştur.

Kur'anda İsrâ Sûresinin 31 nci âyeti bu geleneği açık şekilde yasaklıyor: "Evlâdınızı yoksulluk korkusuyla öldürmeyiniz. Biz onları da sizi de rızıklandırırız. Şüphe yok ki onların katli pek büyük bir suçtur."

Aynı şekilde Tekvir Sûresi 9 ve 10 ncu âyetlerinde kız çocuklarını öldüren için büyük sorumluluk; vebâl yükleyen şiddetli ifadeler yer alır.

Kur'an'ın yanı sıra, Hz.Peygamberin tutumu ile bu husus kesin olarak takbih edilir.

Burada açık bir şekilde, mecburi bir dinî kültür değişimi ve onun etkilediği yalın davranış örneklerini izlemek mümkündür. Yine bu konuda İslâm tarihinden ilk akla gelen örnek Hz.Ömer'in davranışdır. Zira müslüman olmadan önce kendi eliyle gömdüğü bir kız evlâdına karşı müslümanlığı kabul ettikten sonra duyduğu merhamet ve teessüriyet onu ömrü boyunca etkilemiştir. İslâm tarihi içinde bunu yazılı olarak belgeleyebiliriz.

Bundan başka İslâm tarihi kitaplarında yer alan, Teym kabilesinden Kays b.Âsım'ın Hz.Muhammed ile konuşması sonucu, alışkanlık

haline getirdiği bu hareketini kesinlikle terketmesi, tipik ihtida (covered) halinin olumlu bir reaksiyonu şeklinde düşünülür.

Bu bireysel vaziyet alışlara daha genel ölçüde değinecek olursak; esasında Müslümanlığın, Hristiyanlık gibi, her bakımdan bir devrim olarak ortaya çıktığını ve müslümanlığın onu benimseyen toplumların yaşamında yeni bir çağın ve kültürün başlangıcı olduğunu görürüz. Dinin getirdiği bu değişiklik maddi olmaktan çok manevî ve psişik alandadır. Çünkü dinin asıl ve ilk işi ruhlara bir yön vermektir. Latince denilen (conversion) kelimesinin sözlük anlamı da değışme, tebeddül, mecazî ifadesiyle ıslah-ı hal, ihtida yani hidayete ermedir. Böyle bir hal ise yepyeni bir mecrada ve genellikle eskisinin tam tersi bir yönde duygu ve düşüncelerin var olmaya başlamasıdır. Onun içindir ki, yeni dinin getirdiği iman ve ahlâk ilkin bir paradoks yani ters bir sanı; aksi bir kanaat olarak ortaya çıkar. Bunun için rijid; tutucu olan kişilerde değışmeye, yeni (doxa) ya karşı mukavemet, direniş gibi türlü psişik mekanizmalar, belirtiler ortaya çıkar. Peygamberler ruhları kazanmak ve insanları dinin buyrukları yönünde düşünmeye, duymaya ve hareket etmeye alıştırmak çabasını sürdüren üstün ve seçkin kişilerdir. Bu da herşeyden önce bir eğitim ve kültür yoludur. Cahillik, bilgisizlik adı verilen bir çağı kapayarak, ruhlarda yeni imanın düşünce ve duygularını işlemek, kelimenin tam anlamıyla yeni insanı yaratmak çabasından başka birşey değildir. Bir dinin ruhlarda yerleşmesi yalnız öğretimle yani bizim anladığımız biçimde belirli bilgileri vermekle mümkün değildir. Yeni bir şahsiyetin, psikolojide (set) dediğimiz ruh halinin doğması için insanı etkileyen tek değil türlü faktörlerin bir arada var olması gerekir. Ve bütün bu haller bir din psikolojisinin temel konularıdır.

Sosyo-kültürel çevrenin birey üzerindeki etkileri, hiç kuşkusuz çok yönlü ve kompleks bir karakter gösterir. Nedenler bazen açık ve belirli, bazen de çok çeşitli ve müphemdir. Bununla beraber, insanı konu alan bilimlerin verileri ışığında bu sorunu aydınlığa çıkaracak olan genel prensipleri izlemek ve bu suretle detaylara inmek olanağı elbette ki vardır. Çok motivasyonlu bir olay olan bu en yakını öldürme fiili; eylemi, yalnız dinî değil, çeşitli psiko-sosyal ve ekonomik faktörlerin de göz önünde tutularak incelenmesini gerektiren bir konudur. Ekonomik koşulların zorladığı faktörlerin sosyo-kültürel bir âdet olarak tevil edilip, kişinin duygusal hayatına, düşüncelerine egemen olması gibi bir durum yaşanırken İslâm dininin yeni bir anlayış getiren baskın kültürü, çok ya-

kın bir süre içinde kişinin moral tavrı üzerinde etkisini sürdürmüştür. Böylece ekonomik zorunluk arka plâna atılmıştır. Geniş çapta böyle bir conversion, yani din değiştirme olayında, psikolog Maslow'un "A Theory of Human Motivation" adlı yazısında ve "Motivation and Personality" adlı eserinde belirttiği (insan motivasyonunda ihtiyaçlar "needs") teorisindeki temel fikirlerine burada kısaca değinmekle bu olgunun psikik tarzı üzerinde bir karşılaştırma yapmış olabiliriz. Maslow, davranışın her zaman motivasyonla meydana geldiğini söylemekle beraber, aynı zamanda biyolojik, kültürel ve duruma bağlı sebeplerle de tayin edildiğini ilave etmektedir. Yine Maslow, insan motivasyonunda kültürel, mahalli, bilinçli isteklerden daha çok rol oynayan faktörün esas bilinç dışı istekler olduğunu, her motivasyonlu (dürtülü) davranışta birçok bilinç dışı istek ifadesinin bulunduğunu, her davranışın, her fiilin birden fazla motivasyonu (dürtüsü) olduğunu belirtir.

Maslow'un ihtiyaçlar teorisinde ileri sürdüğü ikinci fikir ise şöyledir: "İnsanın ihtiyaçları bir sıraya, hiyerarşiye göre düzenlenmiştir. Bu bir önem ve bir çeşit kudret sırasıdır. Öyle ki en mühim, en kudretli olan ihtiyaç, daha az önem taşıyan bir başka istek ve ihtiyaçtan evvel tatmin yolu bulmak için direnir ve bu tatmin yolunu bulur.

Yukarıda örnek aldığımız İslâm tarihinin tipik ve otantik (authentic) olgusuna bir başka örnek de kültür antropolojisi üzerinde incelemeleri olan Rivers'in Polenezyalılar arasında ve diğer yerlerde yaptığı gözlemlerdir⁵.

Rivers'in bahis konusu ettiği olgu, insanları diri diri gömmek suretiyle öldürme ve bu fiilin zamanının tayin edilmesi gibi gözlemlerdir. Biyolojik temel prensiplere rağmen, bütün bu eylemler kültürel olarak belirlenmiştir. Psikoloji ve özellikle din psikolojisi açısından bakılınca; gerek bu ilkel toplum olayında gerekse putperest yani müşrik iken evlâdını öldürme dürtüsünde öne geçen motivler (sâikler) ne idi? Müslüman olunca bu (act) yani fiilin tamamen yok olmasında baskın çıkan motivler ise ne gibi dürtülerdir? Bu tarihi tablo karşısında biz sadece Maslow'un teorisi içinde kalarak değil de Freud ve Adler'in derinlik psikolojisi, diğer bir deyimle dinamik psikoloji ışığında ve özellikle (holistique) görüşleri gözönünde tutarak açıklayabiliriz. Çünkü reaksiyon durumu, bireyin yaşamını biçimlendiren olayların ve etkilerin tümünün

⁵ Rivers, W.H.R., *Instinct and The Unconscious*, (London Cambridge Univ.Press)

ifadesidir. Vaziyetahışta genetik potansiyel ile birlikte hemen belirtmemiz gereken ve aynı tarzda çok erkenden rol oynayan diğer önemli bir faktör de çevre faktörüdür. Eğer bireyin normal dışı davranışları ile conversion yani ihtida halinde fizyolojik ve organik nedenlere dayanılamayacak moral ve özellikle psişik temellere bağlı attitude'leri varsa burada çevrenin kültürel etkisini dikkate almak ve incelemek gerekir.

Bilindiği gibi, gerek Kur'an hükümlerinin, gerekse Peygamberin devamlı telkinleri altında, bu tarihi kişilerin motivasyonunda dinî kültürün baskın bir duruma gelmesiyle çöl şartlarının zor geçim mücadelelerine düşürdüğü bireyde biyolojik anlamdaki ihtiyaçlar geri plâna itilmiştir. Psikolojik deyimiyile, üst ben'in şiddetli ve tam yüklü bir durumda olmasıyla, bu çatışma üst ben'in lehine sonuçlanmıştır. Öyle ki, bu gibi hallerde birey seve seve alışkanlıklarından vazgeçer. Öyle ki, iç ben'den gelen ve canlının en öndeki ihtiyaçlarından sayılan nev'in korunmasına ait iç güdüler inhibisyona uğrar. Üst ben'in bu inhibisyonunu destekleyen emir ve isteklerini ise ben seve seve yerine getirir.

Şu hususu da gözden uzak tutmamak gerekir. Dir ister felsefî yönden ister sosyolojik ya da psikolojik yönden incelensin, daima karşımıza karmaşık bir kültürel fenomen olarak çıkar. Bu bakımdan yalnız ve tek yönlü açıklamalar sorunu çözmekten bizi uzaklaştırır. Din değiştirmeye bağlanan tutumların ruhsal yapı ve şahsiyet açısından kesin çizgilerle belirtilebilen bir biçimde düşünce değişikliği yaratması ve bunun davranışa intikal eden yönlerinin bulunması, din psikolojisinin ana konuları içinde incelenmektedir. Bununla beraber kültür sisteminde önemi olan ve bireyi sosyalleştiren dinin ayrıca, yardımcı yan disiplinlerin bulguları ve verileri yönünden de ele alınıp, psikolojik faktörlere açıklık getirecek biçimde incelemesi gerekir. Bundan başka;

- 1) Dinî kültür ile insan
- 2) Dinî kültür ile tipik dindar şahsiyet

3) Ve dinî kültürle anormal şahsiyet arasındaki etki, tepki ve türlü ilişkiler psikolojik yöntemlerle incelenmelidir. Bütün bu incelemelerde yer alan konunun özü, şahsiyetin kültürle olan yakın ilişkisini ortaya koyacaktır.